

LOUIS DERMIGNY: *La Chine et l'Occident. Le commerce à Canton au XVIII^e siècle, 1719-1833*. Tomes I, II, III et album. Paris, S.E.V.P.E.N., 1964. IV + 1755 s. Ill. 220 F. – LOUIS DERMIGNY (éd.): *Les mémoires de Charles de Constant sur le commerce à la Chine*. Paris, S.E.V.P.E.N., 1964. 491 s. Ill. 68 F.

Værket er en disputats, som *École Pratique des Hautes Études* har publiceret i skriftrækken »Ports-Routes-Trafics«, og i forbindelse hermed foreligger forfatterens udgivelse i samme skriftrække af schweizeren Charles de Constants erindringer og papirer. Disse omhandler Constants tre ophold som supercargo i Canton i årene 1779-93, og uden at bringe væsentligt nyt er de dog et værdifuldt supplement til den eksisterende litteratur om den europæiske Kinahandel og forholdene i Canton og Macao. Værdifuld er ligeledes forfatterens indledende redegørelse for Constants deltagelse i den franske Kinahandel under dække af kejserligt flag.

Interessen samler sig dog naturligt omkring selve disputatsen, hvis tabeller, kort og en række udmærkede, samtidige illustrationer er samlet i det medfølgende »album«. Forfatterens oprindelige hensigt var at behandle forbindelsen imellem Kina og Vesten i alle dens aspekter. Selvom han har måttet acceptere en indskrænkning af emnet til »la base matérielle«, nemlig handelen, og selvom det himmelske rige har måttet reduceres til blot at omfatte Canton og Macao, så er afhandlingen ikke desto mindre svulmet op til en størrelse af cirka 6 danske disputatser. Afhandlingens emne, den europæiske og amerikanske Kinahandel 1719-1833, er omfattende i sig selv. På baggrund af den eksisterende, næsten uoverskuelige litteratur om emnet rejser værket unægtelig selv spørgsmålet: er det i dag muligt for en enkelt historiker at give en detaljeret fremstilling af et emne som det foreliggende, uden at værkets pålidelighed i detaljerne kommer til at lide under det?

Forfatterens valg af året 1719, grundlæggelsen af *Compagnie française des Indes*, som indledning synes umiddelbart noget snæver. På den anden side giver en indledning omkring 1720 – det år, hvor *co-hong* organisationen etableredes i Canton – et naturligt udgangspunkt. I praksis bliver dette spørgsmål imidlertid af underordnet betydning for værkets disposition på grund af forfatterens udførlige indledning om Kinahandelens udvikling gennem 1600-tallet. Afslutningen ved ophævelsen af det engelske ostindiske kompagnis Kinamonopol i 1833 forekommer velvalgt, omend der også kunne argumenteres for en afslutning ved den egentlige åbning af Kina for europæerne med *Nankingtraktaten* 1842. Tiden 1719-1833 er opdelt i tre afsnit, svarende til de tre bind og omfattende perioderne 1719-1760, 1760-1784 og 1784-1833.

Forfatterens overblik over den europæiske aktivitet bidrager til at skabe klarhed over perioden 1719-1760. Det var de store handelskompagniers tid, men det var samtidig den store tid for omgælder af de nationale kompagniers monopoler. Forfatteren følger her den kamæleonagtige handel, som foregik dels fra Ostende og dels fra andre europæiske havne; den foregik under dække af en række europæiske flag, men fælles var angrebene på de gamle kompagniers enerettigheder. Udover de store handelskompagnier og selve sejladsen giver forfatteren endvidere en indgående redegørelse for de kinesiske forhold og specielt for den særlige organisation af handelen i Canton.

Perioden 1760–1784 fremstår overbevisende som en overgangstid, hvor en tidligere nogenlunde konstant europæisk konkurrence afløstes af en engelsk-domineret handel. Allerede i 1760'erne udgjorde skibe fra London mere end halvdelen af de europæiske skibe i Canton. Hertil kom den hastigt voksende engelske handel imellem Indien og Kina, og allerede i 1770'erne var antallet af engelske skibe fra Indien større end antallet af engelske skibe fra Europa. Samtidig med den voksende engelske aktivitet kendetegnedes årene 1760–1784 også ved det engelske kompagnis faldende fortjeneste på Kinahandelen på grund af den velorganiserede indsmugling af the i England. Forfatteren understreger med rette, at størstedelen af den kontinentale theimport reeksporteredes – legalt eller illegalt – til England, og at den »nationale« europæiske Kinahandel derfor ikke kan betragtes isoleret. Han kan derfor drage den umiddelbart paradoksale konklusion, at ligesom det engelske herredømme i Indien var det egentlige økonomiske grundlag for en kontinental-europæisk Indienshandel, så var også det voksende theforbrug og den voksende thebeskatning i England det økonomiske grundlag for tilstedeværelsen af størstedelen af de kontinental-europæiske skibe i Canton frem til 1784. Sideløbende hermed placerer forfatteren den europæiske deltagelse i den voksende interasiatiske handel imellem Indien og Kina indenfor rammerne af den europæiske Kinahandel. Gennem den private handel var det engelske kompagnis administration i Indien i stand til at financiere en væsentlig del af indkøbene i Canton og dermed indskrænke udsendelsen af sølv fra England. Dette financieringssystem tog sin begyndelse omkring 1770; men ved at modtage kapital fra den private engelske handel og stiltiende akceptere de private engelske købmænds tilstedeværelse i Canton, var det engelske kompagni selv med til at undergrave sit monopol.

Det afsluttende afsnit om perioden 1784–1833 indledes med en indgående redegørelse for baggrunden for the Commutation Act 1784 og dens følger for den kontinental-europæiske Kinahandel. Den engelske regerings hensigter og dens administration af loven behandles detaljeret, og det påvises overbevisende, hvorledes grundlaget for thesmuglerierne fjernedes i løbet af ganske få år samtidig med, at englænderne nu blev de absolut dominerende i Canton. Denne dominerende stilling prægedes af et voksende modsætningsforhold imellem det engelske kompagni og det stigende antal private engelske handelshuse. Den private aktivitet, herunder opiumhandelen, og de private voksende krav om en aktiv engelsk politik for en åbning af Kina, følges frem til 1833. I det år forsvandt det engelske kompagni fra Canton, og i 1840 udbrød opiumkrigen.

Det anførte er selvsagt kun hovedlinier i et værk, som omfatter samtlige aspekter af den europæiske Kinahandel, herunder handelen med Nordvestamerika, Manilahandelen, de russiske karavaner etc., og kun de færreste historikere er vel tilstrækkeligt orienterede i emnet som helhed til at kunne foretage en kritisk efterprøvelse overalt i værket. På den anden side har forfatteren selv valgt den detaljerede fremstillingsform, og det må derfor være naturligt at efterprøve, hvorvidt værket opfylder de krav om pålidelighed i detaljen, som med rimelighed må kunne stilles. En sådan efterprøvelse kan her naturligt koncentreres omkring behandlingen af den danske aktivitet; pladsen tillader imidlertid ikke en egentlig fremlæggelse af resultaterne heraf, og kun konklusionen skal derfor meddeles. Danske arkivalier er ikke anvendt, og tiltrods for, at værket hviler på et betydeligt

upubliceret materiale i udenlandske arkiver, har dette tilsyneladende ikke afkastet nyt stof til belysning af den danske aktivitet i dens forskellige aspekter. For den danske aktivitets vedkommende bygger forfatteren på trykt materiale; han læser dansk, og han har inddraget så godt som hele den relevante danske litteratur. De eneste mangler af betydning er J. H. Deuntzers behandling af Asiatisk Kompagnis historie 1792-1840 samt værket »Vore gamle Tropekolonier«. Sit væsentligste materiale har forfatteren hentet i de nyere behandlinger af Asiatisk Kompagni i oktrojperioderne 1732-72 og 1772-92 samt i Holden Furber: »John Company at Work«, men hans anvendelse af dette materiale er ikke tilfredsstillende. Egentlige sproglige misforståelser er få, men de uddragne oplysninger er ofte fejlagtigt gengivne eller overfortolkede og dramatiserede, og flere fejl og misforståelser må karakteriseres som urimelige. De kunne let være undgået ved kontrollerende opslag i den anvendte litteratur, og generelt bærer forfatterens anvendelse af det danske materiale præg af hastværk. Adskillige uholdbare associationer i forbindelse med person- og skibsnævne kunne ligeledes være undgået ved tilsvarende opslag, og sammenfattende må behandlingen af den danske aktivitet karakteriseres som utilfredsstillende for detailfremstillingens vedkommende.

Trods disse indvendinger må det fremhæves, at »Le commerce à Canton« har sin store værdi for dansk forskning ved at placere den danske aktivitet i Asien i årene 1719-1833 i den store sammenhæng. Selvom de mange detailfejl skæmper fremstillingen, må denne ikke desto mindre som helhedsfremstilling af den danske deltagelse i den europæiske Kinahandel akcepteres som dækkende. Generelt må det endvidere fremhæves, at forfatterens store overblik over perioden, hans sikre placering af de mange enkelte handelsforetagender og projekter i den store sammenhæng og hans indgående genealogiske kendskab til tidens internationale handelsverden og til den betydning, som familieskabet spillede der, placerer arbejdet som et hovedværk ikke blot inden for den europæiske Kinahandel, men inden for den europæiske handel med Asien overhovedet.

OLE FELDBÆK

VINCENT T. HARLOW: *The Founding of the Second British Empire 1763-1793*. Vol. I: *Discovery and Revolution*. Vol. II: *New Continents and Changing Values*. London, Longmans, 1964. viii + 664 & x + 820 sider. 6 & 5 kort. 70 & 70 sh.

Ved sin død i december 1961 havde professor Harlow næsten fuldendt det andet og afsluttende bind af sit magnum opus. Det første bind udkom i 1952, og i 1964 genudsendtes det i uændret form samtidig med offentliggørelsen af bind II. Hvad der i 1961 stod tilbage var kun mindre afsnit vedrørende Vestindien, Sierra Leone og Australien, og bindet kunne derfor publiceres med ubetydelige rettelser og tilføjelser af dr. F. McC. Madden, Oxford, der samtidig har forfattet det afsluttende sammenfattende kapitel.

Udarbejdelsen af værket havde stået på i mere end tyve år, og gennem det går en klar og stadig fastholdt tese. Forfatteren vender sig imod den ældre opfattelse, ifølge hvilken det første britiske imperiums sammenbrud dateredes til